УДК 323.1
DOI https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2026.3.19

Сирінський Роман Аркадійович
кандидат філософських наук,
доцент кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін
Міжнародного університету
Фонтанська дорога, 33, Одеса, Україна;
Головний редактор
Інформаційного агентства «Контекст-Причорномор'я»
просп. Шевченко, 4-Д, Одеса, Україна
orcid.org/0009-0003-0273-4120

ІСТОРИЦИЗМ ТА КОНЦЕПЦІЯ ВСЕСВІТНЬО-ІСТОРИЧНИХ НАРОДІВ ГЕГЕЛЯ ЯК ПІДҐРУНТЯ КОНФРОНТАЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ ЕТНОПОЛІТИКИ

Стаття присвячена аналізу поглядів Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля на всесвітню історію, роль в ній окремих народів та їх впливу на становлення міфологем і ідеологій, які призвели до значних жертв та трагедій у XX столітті. Віддаючи належне внеску одного з найвизначніших німецьких мислителів у розвиток філософії, автор, на основі аналізу ряду гегелівських текстів, доводить їх певний негативний вплив на розвиток політичної теорії та практики спочатку у європейському, а згодом і у світовому масштабі. ***Актуальність статті*** *зокрема пов'язана із дослідження гегелівської теорії всесвітньо-історичних та неісторичних та приписування першим більших прав, в тому числі – і на управління другими, адже Кремль часто використовує подібні положення для виправдання своєї агресивної політики.* ***Метою статі*** *є доведення завдяки використанню* ***історичного та компаративного методів*** *того, що ця теорія використовувалась для виправдання явищ, які сучасні історики та філософи історії вважають негативними: наприклад навіть самим Гегелем обґрунтовувалась необхідність існування (хоч і тимчасового) сучасного йому варіанту рабства, а отже і тогочасних європейських колоніалізму та імперіалізму. Основними ж* ***результатами дослідження****, проведеного у статті, є віднайдення співзвучностей політичної філософії Гегеля з тезами представників крайніх правих націоналістичних ідеологій та їх опонентів з лівої частини політичного спектру, які, маскуючись під інтернаціоналістів, просували також шовіністичні ідеї про перевагу російського народу, як найбільш революційного, над його сусідами. Це проявилось у просуванні радянськими марксистами ленінської теорії нібито добровільного «злиття націй», що на практиці вилилось у спробу призвести до поглинання росіянами, як найбільш «розвиненими» і «прогресивними» на теренах СРСР (бо осягнули необхідність та неминучість «світової революції»), всіх інших народів, які населяли землі колишньої Російської імперії. Таким чином доводяться* ***висновки****, що Георг Вільгельм Фрідріх Гегель мимоволі доклався і до неперервності російського імперіалізму та шовінізму, який, десятиліттями маскуючись під ідеї «пролетарського інтернаціоналізму» в радянські часи, дожив і до наших днів, ставши концепцією «русского міра».*

Ключові слова: *історія, Абсолютний дух, націоналізм, шовінізм, інтернаціоналізм, ідентичність, російська агресія, месіанство.*

Постановка проблеми. Протягом останніх років, відзначених зокрема і невмотивованою російською агресією проти України, все частіше згадується приписувана британському історику та дипломату Едварду Карру теза про те, що в битві під Сталінградом зійшлися у смертельній сутичці дві школи гегелівської філософії – комунізм та нацизм. Це пов'язано зокрема і з тим, що філософія Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля відіграла чи не найзначнішу роль у розвитку філософських та політичних концепцій XIX-XX ст. Його ідеї використовувались і/чи критикувались всіма більш-менш значними дослідниками та політичними діячами, та й сьогодні вони

© Сирінський Р. А., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

справляють значний вплив на філософські розробки, в тому числі в галузі практичної філософії (один із її сучасних напрямів – ціннісний консерватизм називають напрямом Арістотеля-Гегеля). Пояснити це можна перш за все всеохопністю теорії одного з найвизначніших німецьких мислителів, його намаганнями дати відповіді на всі питання, які стоять перед людиною, що ставало предметом як наслідування, так і критики. І навіть найжорсткіші критики Гегеля, такі як Карл Поппер, усвідомлюють визначний влив його ідей на формування філософських та політичних вчень, які визначили розвиток людства. Адже їх відголоски досить чітко прослідковуються в усіх основних ідеологіях, будь-то комунізм, лібералізм, консерватизм чи фашизм. Всі вони використовували окремі постулати гегелівського вчення, не завжди посилаючись на нього, і, часто викривляючи їх до невпізнанності, намагались пристосувати до потреб своєї організації, партії чи руху, критикуючи інші його ідеї.

Українцям найбільше довелось випробувати на собі вплив гегелівських поглядів на етнополітику через посередництво посталої на їх основі марксистсько-ленінської концепції націй [докладніше про це: 4; 5]. Основною рисою обидвох цих моделей міжнаціональних відносин була орієнтація на великі держави, утворення яких продиктовано історичною необхідністю (у гегелівській концепції реалізацією Абсолютного духу в світі, в марксизмі-ленінізмі – розвитком економіки та потребою в класовій солідарності пролетарів різних національностей). З цієї причини, етнічна ідентичність індивіда – члена нетитульної для держави національної групи – є для прихильників цих поглядів доволі негативним фактором, оскільки заважає об'єднанню її носіїв у такі великі держави (чи принаймні стримує його) та їх спільному рухові під проводом або всесвітньо-історичного народу, або передового класу до "світлого майбутнього" – кінцевої мети історії. Тому індивідів різних національностей стимулювали до ідентифікації себе з багатонаціональною державою, громадянами якої вони є (у випадку більшовиків та їх наступників – ще й з «новою історичною спільністю – радянським народом»), а не з етносом чи нацією (навіть якщо при цьому представники національних меншин могли відчувати себе людьми другого сорту). В сучасних дослідників це викликає аналогії з древніми та середньовічними територіальними державами – імперіями. Тому цілком виправданим виглядає означення американським президентом Рональдом Рейганом СРСР як «імперії зла», що цілком пасує і його агресивній правонаступниці, яка для виправдання своєї загарбницької війни в Україні активно використовує ідеологічні постулати обох учасників сталінградської битви (в тому чисті і базовані на філософії Гегеля). Хоча варто зазначити, що імперіалістичні тенденції відчуваються і в ідеологіях сучасних західних праворадикальних популістів, які накладають на себе або свій народ «вінець богообраності».

Метою статті є раціональний аналіз амбівалентності низки поглядів Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля на історію та роль в ній різних народів, які подекуди виглядають як шовіністичні, зокрема щодо тих народів Європи, які не мали своєї національної держави у ті часи, коли жив і творив Гегель.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження стало поєднання історичного та компаративного методів, що дає можливість виявити погляди Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля на ряд європейських народів, та вплив його концепції всесвітньо-історичних народів на формування конфронтаційних ідеологій XX століття.

Виклад основного матеріалу. Поступ свободи як шлях Абсолюту у реальному світі. Одним із центральних у філософії Гегеля є положення про "розум, що панує в світі", Абсолютний дух як основу всього сущого, яка реалізує себе у матеріальному світі. У "Філософії історії" він пише, що "з розгляду самої всесвітньої історії повинно прояснитись, що хід її був розумним, що вона була розумним, необхідним виявленням світового духа – того духа, природа якого, щоправда, завжди одна і та ж сама, але котрий проявляє цю свою єдину природу в світовому наявному бутті" [8, p. 24]. Гегель продовжує традицію пошуку ідеальної основи сущого та його розвитку, що йде від філософів давнини: вчення Платона про ідеї, абсолютна форма як першорушій у Арістотеля, християнська теологія та ін. Спільним для цих вчень є відокремлення наявного буття, тобто світу плинних речей, в якому живе людина, від його ідеальної основи,

яка є незмінною, абсолютною. На ній базується єдність наявного буття та його розвитку. Тому в Гегеля всесвітньо-історичний процес є єдиним лінійним процесом, який охоплює всю територію Землі і всі періоди існування людства, які пов'язані між собою та є послідовними кроками у реалізації світового духу.

"Коли ми маємо справу з минулим і займаємось далеким від нас світом, – пише Гегель, – духу відкривається таке сучасне, котре, будучи власною діяльністю духа, винагороджує його за зусилля. Події різні, але загальне і внутрішнє в них, їх зв'язок – єдині. Це знімає минуле і робить події сучасними, таким чином прагматичні рефлексії при всій їх абстрактності насправді є сучасністю, і завдяки їм повіствування про минуле наповнюється життям сьогоднішнього дня" [8, p. 19]. Тобто згідно з його вченням все, що відбувається у світі: війни, революції, науково-технічний прогрес, розвиток культури, є частинами єдиного процесу – процесу розгортання світового духу, в якому окремі люди і цілі народи є лише його знаряддями, і при всій здавалось би непередбачуваності людських дій та їх різноманітності і впливі на них ірраціональних чинників, взаємопов'язані і підвладні єдиній меті: "неосяжна маса бажань, інтересів та діяльностей є знаряддями світового духу, для того, щоб досягнути його мети, зробити її свідомою та здійснити її, і ця мета полягає лише в тому, щоб знайти себе, прийти до себе та споглядати себе як дійсність" [8, p. 39]. Ці положення гегелівського вчення є об'єктами постійної критики, оскільки згідно з ними люди чи їх групи (аж до найбільших) можна розглядати як прості «гвинтики» у величезному механізмі всесвітньо-історичного процесу, який все одно прийде до своєї мети незалежно від бажань окремих індивідів чи навіть цілих народів. Але оскільки згідно цього вчення метою існування кожної людини, вищою мірою її свободи є сприяння реалізації світового духу, то всі бажання і пристрасті індивіда мають бути спрямовані на досягнення цього. Навіть попри відчуття себе «гвинтиком», що для сучасної людини, яка знає, чим закінчилось простування великих мас людей до різних варіантів «світлого майбутнього», є малоприйнятним.

Поступ свободи у світі – інший важливий момент гегелівської історіософії та практичної філософії загалом. Він пише: "Всесвітня історія є прогрес в усвідомленні свободи, – прогрес, котрий ми маємо осягнути в його необхідності" [8, p. 33]. Цей прогрес, на який, отже, приречено все людство, проявляється в світі через розвиток моральності, оскільки "Моральність – це *ідея свободи,* як живе добро, що в самосвідомості має своє знання, хотіння і через дію яких – свою дійсність, а дія ця в моральному бутті має свою в собі й для себе сущу основу й рушійну мету, яка *для наявного світу* і *для природи самосвідомості стала поняттям свободи*" [1, с. 145], і проходить через три етапи: сім'ї, громадянського суспільства та держави. Сім'я, за Гегелем, – "це безпосередній і *природний* моральний дух" [1, с.152], і людина стає причетною до цього морального духу завдяки народженню чи шлюбу та усвідомленню своєї індивідуальності в цій єдності. Коли ж ця природня єдність розпадається, індивіди починають бачити себе автономними, з власними потребами та інтересами, розвиток свободи призводить до формування громадянського суспільства, яке починається з усвідомлення того, що «кожний собі мета, а решта для нього ніщо. Однак, без відносин з іншими він не може досягти всіх своїх цілей: тому ці інші – це засіб для досягнення певної мети» [1, с.169]. І переростає в поєднання "ланок як *самостійного окремого в формальній* через це *загальності*, через свої *потреби* і через *правову систему* як засіб безпеки осіб і власності та через *зовнішній порядок* для своїх особливих і спільних інтересів" [1, с. 152]. Отже, на зміну природній моральності сім'ї, приходить моральність, базована на усвідомленні індивідом своєї взаємозалежності від інших таких же індивідів, на усвідомленні того, що задоволення власних потреб можливе лише за умови сприяння задоволенню потреб інших, тобто необхідності виконання своєї соціальної ролі.

Але найвищим етапом розвитку свободи стає держава, оскільки вона, за Гегелем, є "божественна воля у вигляді наявного духа, що *розгортається* в образ дійсності та *організацію світу*" [1, с. 227], отже, тут моральність базована вже, так би мовити, на причетності до реалізації світового духу. Тут, на думку ряду дослідників гегелівської філософії, простежується вплив ідей Платона про субстанційний характер морального цілого поліса та Арістотеля про те, що держава передує індивіду як ціле – частині і що держава як досконала форма спілкування є первинною

по відношенню до сім'ї та поселення. Саме держава, на думку послідовників таких концепцій, створює необхідні умови для функціонування і сім'ї, і громадянського суспільства, а також сприяє їх взаємодії, і саме завдяки державі людина може повністю реалізувати себе, оскільки "держава стає єдиною умовою досягнення особливої волі й особливого блага" [1, с. 221].

Але забезпечення інтересів та потреб індивідів не є призначенням держави, а якраз навпаки – індивід має служити державі. "Якщо плутати державу з громадянським суспільством і вважати її призначенням забезпечення й захист власності й особистої свободи, – пише Гегель, – то *інтерес одиничних людей як таких* виявляється останньою метою, для якої вони поєднані, а з цього також випливає, що залежно від свого бажання можна бути або не бути членом держави, тимчасом як насправді відношення держави до індивіда зовсім інакше; оскільки воно — об'єктивний дух, то й сам індивід наділяється об'єктивністю, істиною й моральністю лише тому, що він член держави. Об'єднання (Vereinigung) як таке саме виступає істинним змістом і метою, а призначення індивідів полягає в тому, аби провадити загальне життя; їхнє подальше особливе задоволення, діяльність, характер поведінки мають за свою вихідну точку й результат це субстанційне й загальнозначуще" [1, с. 212-213]. Отже, служіння державі, яка є самоціллю, "в собі і для себе розумною", є одночасно і служінням світовому духу, знаряддям якого вона є, і тому вона "наділена найвищим правом по відносно одиничних людей, чий найвищий обов'язок полягай в тому, щоб бути членами держави" [1, с. 212]. Це пояснюється у Гегеля тим, що лише завдяки такому служінню людина стає людиною сповна, оскільки реалізує себе як одиницю (самість) через причетність до цілого вищого розуму світового духу. "Розумність, що розглядається абстрактно, полягає взагалі у взаємопроникній єдності загальності та одиничності, а в цьому конкретному розгляді її змісту – у єдності об'єктивної свободи, тобто загальної субстанційної волі й суб'єктивної свободи як індивідуального знання й волі, яка шукає свої особливі цілі, тому за формою вона перебуває в *мислимій* діяльності, тобто в такій, яка визначає себе *загальними* законами й принципами" [1, с. 213]. Звідси Гегель виводить, що "політичні умонастрої", патріотизм мають своє коріння в довірі до держави, в усвідомленні того, що інтереси кожного окремого індивіда є складовими інтересу держави.

Таке возвеличення Гегелем ролі держави знайшло продовження в його "Філософії історії" і особливо яскраво в концепції "неісторичних народів", яку використовували в якості одного із ідейних підґрунть як інтернаціоналістичні, так і расистські доктрини. Суть цієї концепції в тому, що народи, які не спромоглися створити державу, не є суб'єктами історичного процесу. "У всесвітній історії, – пише Гегель, – може йти мова лише про такі народи, які утворюють державу. Адже потрібно знати, що держава є здійсненням свободи, тобто абсолютної кінцевої мети, що вона існує для самої себе; далі потрібно знати, що вся цінність людини, вся її духовна дійсність, існує лише завдяки державі" [8, p. 54]. Згідно з цією концепцією можна вважати, що переважна більшість людей, які жили на Землі, так і не стали людьми повністю, оскільки для цього була необхідна держава. Більше того, в розділі "Географічна основа всесвітньої історії" Гегель передрікає, що значні території Землі так і не зможуть стати ареною всесвітньо-історичного процесу, оскільки таких країн, в яких розвиваються всесвітньо-історичні народи, на його думку, не може бути ні в холодному, ні в жаркому поясі, оскільки жар і холод тут не дозволяють духу «створити світ для себе». Тому істинною ареною для всесвітньої історії, згідно німецького мислителя і стає помірний пояс, а саме його північна частина, оскільки в ній Земля має континентальний характер, і, «її груди широкі». Базуючись на цих аргументах, він виключає із всесвітньо-історичного процесу майже всю Африку, окрім її північної частини, яка знаходилась під впливом Європи і ще більшою мірою Азії, величезні простори Азії, а також Австралію та Америку. Щоправда, він визнає, що "Америка є країна майбутнього", що, очевидно, не може не надихати прихильників трампізму з їх MAGA-ідеологією).

Тому Гегель, а слідом за ним і багато інших дослідників, притримуються такої моделі світової історії, за якої вона починається на Сході, з виникненням так званих східних деспотій, а далі її арена переміщується на Захід – через Грецію і Рим у германську Європу. Такий підхід можна пояснити тим, що, на думку Гегеля, саме тут сформовані держави, в яких найбільше проявився світовий дух.

Концепція історичних та неісторичних народів. Необхідність формування національних держав Гегель пояснює також тим, що саме в них найбільше розвиваються релігія, мистецтво та філософія, які є складовими духу народу і сприяють його просуванню до істинної свободи. Без конституювання свого духу в державі народ опиняється на узбіччі світової історії. "Народ, – пише Гегель у "Філософії права", – спочатку не держава, й перехід сім'ї, орди, племені, юрби тощо до стану держави стає в ній формальною реалізацією ідеї взагалі. Без цієї форми народові як якісній субстанції, якою він є *в собі*, бракує об'єктивності, володіння для себе й інших загальним і загальнозначущим буттям у законах як мислених визначеннях, і тому такий народ не дістає визнання; його самостійність не наділена об'єктивною законністю й для себе міцною розумністю, вона лише формальна й не суверенна" [1, с. 294]. І з цієї причини "цивілізовані нації розглядають інші народи, які відстають від них в субстанційних моментах держави (скотарські, мисливські; землеробські народи тощо) як варварів і нерівноправні їм, а самостійність цих народів – як щось формальне й відповідно ставляться до них " [1, с. 295].

Тому не дивно, що всесвітньо-історичним народам, тобто тим, що сформували державу і таким чином прилучилися до реалізації світового духу, Гегель приписує не лише місію бути провідниками інших народів, але і право бути їх володарями. "Самосвідомість окремого народу, – пише він в "Енциклопедії філософських наук", – є носієм даного ступеня розвитку всезагального духу в його наявному бутті і тією об'єктивною дійсністю, в яку він вкладає свою волю. По відношенню до цієї абсолютної волі воля інших окремих народних духів безправна, згаданий же вище народ панує над усім світом" [7, p. 307]. Отже, з цього можна зробити висновок, що всесвітньо-історичний народ є вищим по відношенню до інших народів, і тому завоювання і уярмлення їх, як це робили давні перси, римляни, тевтонські рицарі в слов'янських землях, іспанці в Америці і т. д., є виправданим з точки зору світового духу, оскільки сприяє прилученню нецивілізованих народів до свободи (схожі аргументи використовували і російські шовіністи всіх часів, виправдовуючи імперіалістичні прояви Московського царства, створеної Петром І імперії, СРСР та сучасного путінського режиму бажанням долучити сусідні народи до цивілізації або «світової революції»). Гегель також виступає проти негайного знищення сучасного йому рабства, а лише за його поступову відміну, оскільки "в тому вигляді, як рабство існує в державі, саме воно стає моментом прогресивного переходу від ізольованого, лише чуттєвого існування – моментом, що має верховне значення, завдяки якому люди стають причетними до більш високої моральності та до культури, що пов'язана з нею. Рабство в собі і для себе є несправедливість, тому що сутність людини є свобода, але вона повинна спочатку дозріти до неї" [8, p. 117]. Ця теза співзвучна із кіплінгівським виправданням сучасного йому імперіалізму «ярмом білої людини».

Достатньо важливим у гегелівській філософії є його ставлення до воєн. На відміну від Канта, який закликав до встановлення вічного миру між народами, Гегель вважає війни необхідними, оскільки вони також сприяють реалізації світового духу, завдяки тому, що "війна зберігає здорову моральність народів у їх індиференції по відношенню до визначеностей, до їх звичності та укоріненості, подібно до того як дух вітру оберігає озера від загнивання, яке загрожує їм при довгочасному затишші, так само як народам довгий, а тим більше вічний, мир" [6, с. 93]. Зрозуміло, що члени народів не мають права ухилятися від участі в таких війнах, оскільки це є їхнім субстанційним зобов'язанням: "істинна хоробрість культурних народів полягає в готовності жертвувати собою на службі державі, де індивід становить лише одного серед багатьох. Тут важливою є не особиста мужність, а входження до лав загального" [1, с. 285]. Цікавими є думки Гегеля і щодо інших чеснот людини: "*Покора* розпорядженням уряду, *відданість* особі государя, а також почуття *національної честі* – це чесноти громадянина будь-якої впорядкованої держави" [9, p. 48]. Схожі думки висловлені були пізніше іншим німецьким «мислителем» – А.Гітлером, який возвеличував готовність індивіда пожертвувати інтересами свого власного "я" на користь суспільства, а також стверджував, що завжди і незмінно боротьба, яку він називав фактором більш високого розвитку, сприяє здоров'ю та збільшенню сили спротиву даного роду та виду. Ну а нещодавно це було повторено і російським диктатором В.Путіним в його порівнянні війни з «двіжухою», без якої росіянам нудно. Зрозуміло, що прихильники таких поглядів ніколи не стануть випрацьовувати моделі гармонійного співжиття між різними народами, особливо якщо вони вважатимуть, що належать до історичного народу чи "вищої" раси.

Але і доля всесвітньо-історичного народу за Гегелем не є «безхмарною»: відігравши свою роль на сцені історії, він перестає бути таким: “Не всі народи ідуть в рахунок у світовій історії. Кожен відповідно своєму принципу виступає в свій момент. Потім він зникає зі сцени, очевидно, назавжди” [9, p. 166]. Але з цією гегелівською тезою можна посперечатись і не тільки тому, що внесок багатьох народів, зроблених ними, так би мовити, у часи їх «всесвітньо-історичності», як, наприклад, грецька демократія, не дають їм назавжди «зникнути зі сцени». Литву довгий час можна було вважати підтвердженням гегелівської тези про сходження всесвітньо-історичного народу зі сцени: відігравши важливу роль у протидії поширенню ординства в Європу, і давши останній час на розвиток, без якого залишились «підярличні» території, Велике Князівство Литовське через деякий час було поглинуто спадкоємцями Золотої Орди – російською імперією її та радянською реінкарнацією. Але дух цього народу проявив себе і під час розпаду радянської імперії (адже Литва була першою і найрадикальнішою з радянських республік у боротьбі за свою незалежність) і в протистоянні спробам її реінкарнації путінським режимом. І саме литовська держава була одним з найактивніших партнерів української в боротьбі проти російської агресії, а громадянське суспільство цієї країни чи не найактивніше виступило проти різного роду колаборантів з культурного чи бізнес-середовища, котрі намагались виправдати збереження своїх зв’язків з росіянами та отримувати з цього вигоду навіть гуманістичними аргументами. За таку, на думку багатьох українців, історичну місію, Литву та інші країни Балтії в Україні назвали «маленькими країнами з великим серцем».

Для нас важливим є і ставлення Гегеля до слов’янських народів, оскільки його погляди послужили ідеологічним підґрунтям для деяких пізніших ідеологів та політиків. У «Філософії історії», згадуючи слов’ян та називаючи їх заслуги, особливо у боротьбі «християнської Європи проти нехристиянської Азії», він все ж приходить до висновку, що «вся ця маса [слов’янські народи] виключається з нашого розгляду з тієї причини, що вона досі не виступила як самостійний момент в ряду віднаходжень розуму в світі” [8, p.367]. Причини цього він певною мірою розтлумачує, коли пояснює, чому не всі європейські нації сприйняли Реформацію, яку він порівнює із сонцем, що піднялось над Європою: “*Слов’янські нації* займались *землеробством*. Але завдяки цьому заняттю виникає таке відношення як пани та кріпаки. В землеробстві головну роль відіграє діяльність природи; людська діловитість і суб’єктивна активність взагалі-то менше застосовуються в цій праці. Тому у слов’ян повільніше і важче розвивалось почуття суб’єктивної самостійності, свідомість всезагального, те, що ми раніше назвали державністю, і вони не змогли стати причетними до свободи, що зароджувалась” [8, p. 439]. Отже, за Гегелем, слов’яни відігравали в історії лише другорядну роль.

Справжніми творцями історії на сучасному йому етапі Гегель вважав германські народи, які створили в Європі потужні держави та поширили свій політичний та культурний вплив на інші країни, сприяючи цим реалізації світового духу. “Германський дух, – пише Гегель, – є дух нового світу, ціль котрого полягає в здійсненні абсолютної істини як безперервного самовизначення свободи, тієї свободи, змістом якої є сама її абсолютна форма” [8, p. 358]. Завдяки цим аргументам можна виправдати європейську експансію на інші континенти, завоювання британцями Індії, адже народ, що її населяє, вже не є всесвітньо-історичним, переселення індіанців у резервації, адже це розширює арену всесвітньо-історичної діяльності германців (у нацистській термінології це звучить як “розширення життєвого простору”), і навіть работоргівлю, оскільки вона «долучала» темношкірих мешканців Африки до цивілізації.

В цьому контексті не дивно, що багатьом західним вченим, особливо ліберально налаштованим, виявився близьким започаткований К.Поппером розгорнутий аналіз гегелівського та пост-гегелівського історицизму, який він називає «пророкуванням» майбутнього ходу подій, зведеним у ранг наукової дисципліни, оскільки він дозволяє виявити ті положення гегелівської філософії, які вплинули на формування тоталітарних та авторитарних політичних концепцій. Адже розроблені Г.В.Ф.Гегелем положення (часто серйозно видозмінені) дійсно застосовувались ідеологами радикальних політичних течій для абсолютизації ролі держави та виправдання її вищості щодо індивіда як її частини, а схиляння перед “розвинутими державами нашого часу” – для виправдання підкорення та асиміляцій “нецивілізованих” народів. К.Поппер вважає, що Гегель зробив найзначніший внесок у розвиток німецького націоналізму, навіть називає його ідеологом прусацтва. Але гегелівське вчення використовувалось і антагоністами націоналістів – “пролетарськими інтернаціоналістами”. В роботі «Відкрите суспільство та його вороги»

австрійсько-британський вчений стверджував, що «як крайнє ліве крило марксизму, так і консервативний центр, і крайньо праві фашисти – всі засновують свою політичну філософію на Гегелі. Представники лівого крила замінюють війну націй, що постає в гегелівській історицистській схемі, на війну класів, крайні праві замінюють її на війну рас, але і ті, і інші більш-менш свідомо наслідують Гегеля" [2, т. 2, с. 37]. Варто додати, що марксисти, попри декларований ними інтернаціоналізм, так само як і фашисти чи расисти часто доводили вищість розвинених європейських народів над іншими, оскільки в них сформувався капіталізм, що призвело до формування класової самосвідомості пролетарів. Тому в межах цих напрямів сформувалися тоталітарні та нетолерантні доктрини, які стверджували, що весь світ має пройти той шлях, який вже пройшла (чи навіть ще має пройти) Європа, а національні та культурні особливості окремих народів не мають великого значення для всесвітньо-історичного процесу, що б не було його метою: встановлення панування вищої раси чи диктатура пролетаріату. Це дійсно показує негативний влив гегелівської філософії на сферу міжнаціональних відносин, тобто на утворення та домінування в ХХ столітті конфронтаційних моделей етнополітики. Але деякі його ідеї, такі як концепція звичаєвості, тріада "сім'я – громадянське суспільство – держава", відіграли в ній і позитивну роль, як, наприклад, вплинули на формування концепції національної спільноти як громадянського суспільства.

Висновки. Георг Вільгельм Фрідріх Гегель цілком заслужено вважається одним із найвизначніших філософів усіх часів та народів за його дійсно колосальний внесок у різних галузях знання. Це визнає і багато хто з його критиків. Проте ряд соціально-філософських та історіософських тез, до яких він прийшов під впливом сучасних йому суспільних процесів, викликають щонайменше скепсис з точки зору досвіду, здобутого людством протягом останніх двох століть. Або й цілковите неприйняття, викликане тим, що вони були взяті на озброєння авторитарними і тоталітарними режимами, які могли цинічно використовувати беззаперечний авторитет Гегеля для виправдання своєї імперської чи ксенофобської політики.

Беззаперечність величі постаті видатного німецького філософа посилює небезпеку використання його напрацювань деструктивними силами. Тому при дослідженні сучасного стану сфери міжнаціональних відносин посилюється і необхідність чіткого виявлення тих позитивних і негативних моментів, якими він завдячує гегелівській філософії, а при розробці моделей етнополітики – означити та піддати критичному аналізу її конфронтаційні положення. І перш за все – розподіл народів на «на греків і варварів» (про придатність якого для сучасної йому науки говорить в Гегель в своїх афоризмах берлінського періоду), тобто на вищі (всесвітньо-історичні) та нижчі (неісторичні), бо саме на такому підході базується й ідеологія агресивного путінського режиму. Адже він відмовляється визнавати суб'єктність всіх націй, що в різні часи були під владою Москви або Санкт-Петербурга, чи, принаймні, намагається просувати щодо них брєжнєвську концепцію «обмеженого суверенітету», яка могла реалізовуватись як у м'якшій формі «фінляндизації», так і в більш жорсткій – у вигляді кривавого придушення повстання в Угорщині у1956 році чи агресивних воєн проти вже незалежних України і Грузії, які заявили про свої євроінтеграційні наміри. Вживлення гегелевської концепції всесвітньо-історичних народів у російську ментальність та її синтез з російськими месіанськими концепціями призвели до того, що більшість росіян найчастіше задається не питаннями «кто виноват?» чи «что делать?», як це раніше помилково вважалось, а питанням «а нас-то за что?». Адже під впливом пропаганди, базованій на дугінсько-путінських псевдонаукових «статтях», всерйоз вірять не лише у «особливий шлях» та «всесвітньо-історичну місію» своєї країни, а і в те, що вона завжди вела лише справедливі та визвольні війни. Маскуючись таким чином під захист загальнолюдських цілей та цінностей (чи інтернаціоналізм, як за радянських часів), російський імперіалістичний шовінізм перетворюються на набагато більшу загрозу правам людини (та й виживанню нашої цивілізації загалом), ніж більшість видів націоналізму, бо, як сказано у поширеному в різних культурах прислів'ї, «найстрашніше те зло, яке прикидається благом».

Тим більше, що схожі наративи про повернення «величі» своєї країни все частіше беруться на озброєння популістичними силами і в сучасних західних ліберальних суспільствах. І, як неодноразово наголошував видатний український публіцист і письменник Віталій Портніков, зростання їх впливу на зовнішню політику своїх країн, а отже і спроби нав'язувати волю цих країн іншим, не таким «величним» з їх точки зору, може призвести до повної руйнації систем

міжнародного права та міжнародної безпеки, які вибудовувалась після Другої світової війни [3]. Що в свою чергу може призвести і до нової сутички народів, переконаних у своїй «всесвітньо-історичності», але і з ще більш трагічними для людства наслідками.

Інформація про використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство. *Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра.* Київ : Юніверс, 2000. 336 с.

2. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. *Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. В 2-х томах.* Київ : Основи, 1994.

3. Портніков В. Путін хоче м'яса. Чому Трампу подобається Росія? Змусити РФ до миру – можливо. *Портніков В. Путін хоче м'яса. Чому Трампу подобається Росія? Змусити РФ до миру – можливо.* URL: https://www.youtube.com/watch?v=6QbEdlJ3EB8

4. Сирінський Р. А. Погляди Карла Маркса й Фрідріха Енгельса на перспективи розвитку міжнаціональних відносин у світі та їх наступна трансформація. *Сирінський Р. А. Погляди Карла Маркса й Фрідріха Енгельса на перспективи розвитку міжнаціональних відносин у світі та їх наступна трансформація. Культурологічний альманах (Національний педагогічний університет імені М.П Драгоманова).* № 2 (10), 2024. С. 285-298. DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.2.34

5. Сирінський Р. А. Ленінська модель національної політики як одна з теоретичних основ російських шовінізму та імперіалізму радянських та пострадянських часів. *Сирінський Р. А. Ленінська модель національної політики як одна з теоретичних основ російських шовінізму та імперіалізму радянських та пострадянських часів. Культурологічний альманах (Національний педагогічний університет імені М.П Драгоманова).* № 2 (10), 2024. С. 272-284. DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.2.33

6. Hegel G. W. F. Natural Law: The Scientific Ways of Treating Natural Law, Its Place in Moral Philosophy, and Its Relation to the Positive Sciences of Law. *Hegel G. W. F. Natural Law: The Scientific Ways of Treating Natural Law, Its Place in Moral Philosophy, and Its Relation to the Positive Sciences of Law.* Philadelphia. University of Pennsylvania Press, 1975. 138 p. URL: https://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/nl/ch03.htm

7. Hegel G. W. F. Philosophy of Mind. *Hegel's Philosophy of Mind By Georg Wilhelm Friedrich Hegel Translated From The Encyclopaedia of the Philosophical Sciences With Five Introductory Essays By William Wallace, M.A., LL.D.*. Oxford: Clarendon Press, 1894. 382 p. за URL: https://www.gutenberg.org/files/39064/39064-pdf.pdf

8. Hegel, G. W. F. The Philosophy of history. *Hegel G. W. F. Hegel, The Philosophy of History*. Kitchener, Ontario: Batoche Books, 2001. 485 p.

9. Hegel G. W. F. The philosophical propaedeutic. *Hegel G. W. F. The philosophical propaedeutic.* Oxford. Basil Blackwell Ltd, 1986. 105 p.

REFERENCES

1. Hegel, G. W. F. (2000). Osnovy filosofii prava, abo Pryrodne pravo i derzhavoznavstvo [Elements of the Philosophy of Right, or Natural Law and Political Science] / per. z nim. R. Osadchuka ta M. Kushnira. K: Yunivers. 2000. 336 c. Retrieved from: https://hromadalib.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/12/hegel_2000_grundlinien.pdf [in Ukrainian]

2. Popper, K. (1994). Vidkryte suspilstvo ta yoho vorohy [The Open Society and Its Enemies]. V 2-kh tomakh. K.: Osnovy, 1994. Retrieved from: https://ars.vntu.edu.ua/index.php/ars/catalog/view/304/269/224-1 [in Ukrainian]

3. Portnikov, V. (2025). Putin khoche miasa. Chomu Trampu podobaietsia Rosiia? Zmusyty RF do myru – mozhlyvo [Putin wants meat. Why does Trump like Russia? Forcing the RF to peace is possible]. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=6QbEdlJ3EB8 [in Ukrainian]

4. Syrinskyi, R. A. (2024a). Pohliady Karla Marksa i Fridrikha Enhelsa na perspektyvy rozvytku mizhnatsionalnykh vidnosyn u sviti ta ikh nastupna transformatsiia [The views of Karl Marx and Friedrich Engels on the prospects for the development of interethnic relations in the world and their subsequent transformation]. *Kulturolohichnyi almanakh (Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M.P. Drahomanova)* [Cultural Almanac (National Pedagogical Dragomanov University)], no. 2 (10), 2024, pp. 285-298. DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.2.34 [in Ukrainian]

5. Syrinskyi, R. A. (2024b). Leninska model natsionalnoi polityky yak odna z teoretychnykh osnov rosiiskykh shovinizmu ta imperializmu radianskykh ta postradianskykh chasiv [The Lenin model of national policy as one of the theoretical foundations of Russian chauvinism and imperialism in Soviet

and post-Soviet times]. *Kulturolohichnyi almanakh (Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M.P. Drahomanova)* [Cultural Almanac (National Pedagogical Dragomanov University)], no. 2 (10), 2024, pp. 272-284. DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.2.33 [in Ukrainian]

6. Hegel G. W. F. (1975). Natural Law: The Scientific Ways of Treating Natural Law, Its Place in Moral Philosophy, and Its Relation to the Positive Sciences of Law. Philadelphia. University of Pennsylvania Press, 1975. 138 p. Retrieved from: https://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/nl/ch03.htm

7. Hegel, G. W. F. (1894). Philosophy of Mind. Oxford: Clarendon Press, 1894. 382 p. Retrieved from: https://www.gutenberg.org/files/39064/39064-pdf.pdf

8. Hegel, G. W. F. (2001). The Philosophy of history. *Hegel G. W. F.* Kitchener, Ontario: Batoche Books, 2001. 485 p. Retrieved from: https://files.libcom.org/files/Philosophy_of_History.pdf

9. Hegel G. W. F. (1986). The philosophical propaedeutic. Oxford. Basil Blackwell Ltd, 1986. 105 p. Retrieved from: https://www.scribd.com/document/50298737/The-Philosophical-Propaedeutic-Georg-Wilhelm-Friedrich-Hegel-A-V-Miller-M-George-A-Vincent

Syrinskyi Roman Arkadiiovych
Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of Art Studies and General Humanities
International Humanitarian University
33, Fontanska Doroha, Odesa, Ukraine;
Editor in Chief, Information agency "Context-Prichernomorie"
4d, Shevchenko ave., Odesa, Ukraine
orcid.org/0009-0003-0273-4120

HISTORICISM AND HEGEL'S CONCEPT OF WORLD-HISTORICAL PEOPLES AS THE BASIS OF CONFRONTATIONAL MODELS OF ETHNOPOLITICS

The article is concerned with the analysis of Georg Wilhelm Friedrich Hegel's views on the world history, the role of individual nations in it, and their influence on the formation of mythologies and ideologies that led to considerable sacrifices and tragedies in the 20th century. Paying tribute to the contribution of one of the most prominent German thinkers to the development of philosophy, the author, on the basis of the analysis of a number of Hegelian texts, proves their certain negative impact on the development of political theory and practice, first on the European and later on the global scale. In ***particular****, this concerns the division of peoples into world-historical and non-historical ones and the attribution of greater rights to the former, including the right to rule over the latter.* ***Indeed****, this thesis was used even by Hegel himself to justify the existence (albeit temporary) of a contemporary version of slavery, and thus of European colonialism and imperialism of the time.* ***However****, the author of the article focuses on the consonance of Hegel's political philosophy with the theses of representatives of extreme right-wing nationalist ideologies and their opponents from the left of the political spectrum, who, masquerading as internationalists, also promoted chauvinistic ideas about the superiority of the Russian people, as the most revolutionary, over its neighbours. This manifested itself in the promotion by Soviet Marxists of Lenin's theory of the allegedly voluntary 'merger of nations', which in practice resulted in an attempt to lead to the absorption by the Russians, as the most 'developed' and 'progressive' in the USSR (as they had realised the necessity and inevitability of a 'world revolution'), of all other peoples inhabiting the lands of the former Russian Empire.* ***Therefore****, it is proved that Georg Wilhelm Friedrich Hegel unwittingly contributed to the continuity of Russian imperialism and chauvinism, which, disguised for decades as the idea of 'proletarian internationalism' in the Soviet times, has survived to this day, becoming the concept of the 'Russian world'.*

Key words: *history, the Absolute spirit, nationalism, chauvinism, internationalism, identity, Russian aggression, messianism.*

Дата першого надходження статті до видання: 24.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 02.11.2026